

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
Odsjek za psihologiju

**POVEZANOST PRIVRŽENOSTI PRIJATELJIMA I SKLONOSTI RIZIČNIM
PONAŠANJIMA I DELINKVENCiji U ADOLESCENCIJI**

Diplomski rad

Marina Rizvan

Mentor: Prof.dr.sc. Gordana Keresteš

Zagreb, 2013.

Povezanost privrženosti prijateljima i sklonosti rizičnim ponašanjima i delinkvenciji u adolescenciji
Relationship between peer attachment and delinquent and risk-taking behaviors

Sažetak

U razdoblju adolescencije odnos s prijateljima predstavlja jednu od najvažnijih veza u životu pojedinca. U novije vrijeme sve se više istražuje uloga privrženosti prijateljima u psihološkoj prilagodbi pojedinca. Adolescenti se nerijetko upuštaju u različite oblike rizičnih i delinkventnih ponašanja pa je osnovni cilj ovog istraživanja bio ispitati odnos takvih ponašanja s privrženosti prijateljima. Ispitane su spolne razlike u privrženosti prijateljima i različitim oblicima rizičnog i delinkventnog ponašanja, te međusobne povezanosti tih varijabli. Također je ispitan doprinos dimenzija privrženosti, spola i vrste škole u objašnjenju individualnih razlika adolescenata u sklonosti različitim oblicima rizičnih i delinkventnih ponašanja kao i sveukupnoj mjeri tih ponašanja. U istraživanju je sudjelovalo 120 učenika i 152 učenice trećih razreda dviju srednjih škola, gimnazije i grafičke škole. Podaci su prikupljeni Upitnikom privrženosti prema prijateljima (Kamenov i Jelić, 2003) i Upitnikom samoiskaza rizičnog i delinkventnog ponašanja mladih (Ajduković, Ručević, Šincek, 2009).

Pokazalo se da su mladići skloniji izbjegavanju, a djevojke iskazivanju anksioznosti u prijateljskim odnosima. Također, pokazalo se da su mladići skloniji većini oblika rizičnih i delinkventnih ponašanja te da pokazuju veće rezultate na sveukupnoj mjeri tih ponašanja. Spolne razlike nisu pronađene jedino u počinjenju nasilja u bliskim vezama i rizičnom spolnom ponašanju gledajući subuzorak spolno aktivnih sudionika. Učenici Grafičke škole više se upuštaju u rizična spolna ponašanja, konzumiranje droga i generalno su više skloni svim oblicima rizičnog i delinkventnog ponašanja od gimnazijskih učenika. Potonji iskazuju više anksioznosti u prijateljskim odnosima. Varijable spol, vrsta škole, izbjegavanje i anksioznost objašnjavaju značajan dio varijance većine oblika rizičnih i delinkventnih ponašanja kao i ukupne mjere tih ponašanja, osim varijance nasilja u bliskim vezama i rizičnog spolnog ponašanja u subuzorku spolno aktivnih sudionika. Međutim, pritom se spol pokazao jedinim dosljedno značajnim prediktorom.

Ključne riječi: adolescencija, privrženost, rizična ponašanja, delinkventna ponašanja

Abstract

In adolescence, friendship is one of the most important relationships in life of an individual. Recently, psychologists have been trying to explore the role of attachment in the psychological adjustment of the individual. Adolescents are often engaged in various forms of risks and delinquent behaviors, so the aim of this study was to examine their relation to the peer attachment. The study investigates the gender differences in peer attachment and various forms of risky and delinquent behavior, and their relations. The study also examines the contribution of peer attachment, gender and type of school to individual differences of the participants in various forms of risky and delinquent behaviors as well as in the overall extent of these behaviors. The participants were 120 boys and 152 girls attending third grade of two high schools, gymnasium and graphic school. Data were collected by Peer Attachment Questionnaire (Kamenov & Jelić, 2003) and Youth Self-Reported Delinquency and Risk Behaviors Questionnaire (Ajduković, Ručević, Šincek, 2009).

The study showed that boys are more likely to avoid peer relationships and that girls are more likely to be anxious in their peer relationships. Boys are also more prone to most forms of risky and delinquent behaviors and have higher results on an overall measure of these behaviors. Gender differences were not found in the subscale of violence in intimate relationships and risky sexual behavior in the subsample of sexually active participants. Graphic school pupils, in comparison to gymnasium pupils, engage in more risky sexual behavior, drug abuse, and are generally more prone to all forms of delinquency and risk behaviors. They also reported lower anxiety in peer attachment. Gender, type of school, avoidance and anxiety significantly explain the variance of most forms of risky and delinquent behaviors as well as the variance of the total extent of these behaviors, except for the subscales of violence in intimate relationships, and risky sexual behavior in a subsample of sexually active participants. However, gender was the only consistently significant predictor.

Keywords: adolescence, attachment, delinquent behavior, risk-taking behavior

SADRŽAJ

UVOD.....	1
Privrženost.....	1
Tipovi privrženosti.....	2
Kvaliteta privrženosti u prijateljskim odnosima.....	4
Rizična i delinkventna ponašanja adolescenata.....	5
Razlike u rizičnim i delinkventnim ponašanjima s obzirom na spol i vrstu škole.....	6
Povezanost privrženosti s rizičnim i delinkventnim ponašanjima.....	7
CILJ, PROBLEMI I HIPOTEZE ISTRAŽIVANJA.....	8
Cilj istraživanja.....	8
Problemi.....	9
Hipoteze.....	10
METODOLOGIJA.....	11
Sudionici.....	11
Mjerni instrumenti.....	11
Postupak.....	13
REZULTATI.....	14
Spolne razlike u privrženosti.....	15
Spolne razlike u rizičnim i delinkventnim ponašanjima.....	16
Razred u kojem učenici prvi put stupaju u spolne odnose.....	17
Povezanost oblika rizičnog i delinkventnog ponašanja, dimenzija privrženosti, vrste škole i spola.....	19
RASPRAVA.....	24
ZAKLJUČAK.....	29
LITERATURA.....	31

UVOD

Jedna od najvažnijih razvojnih zadataka u razdoblju adolescencije jest formiranje bliskih prijateljskih odnosa (Weimer, Kerns i Oldenburg, 2004). Pojedinaac iz prijateljskih odnosa dobiva podršku i razumijevanje, a ujedno i zadovoljava svoju potrebu za druženjem i intimnošću (Rosenthal i Kobak, 2010). Prijateljstvo predstavlja poseban oblik interpersonalnih odnosa koji je produktivan za obje strane i okarakteriziran je uzajamnim pozitivnim nagradama odnosno vrijednostima poput stimulacije, potvrđivanja, podrške egu, koristi i sigurnosti koju nam pruža (Lacković – Grgin, 2005).

Privrženost

Od najranije dobi prvi značajan odnos u životu pojedinca jest odnos s primarnim skrbnikom, najčešće majkom. Ovisno o ponašanju majke prema novorođenčetu, kvaliteti njihovog odnosa, majčinom primjećivanju djetetovih signala i njihovom točnom interpretiranju, prikladnom odgovaranju, brizi i nježnosti, stvara se jedan od tri tipa privrženosti djeteta prema majci: sigurna privrženost, izbjegavajuća privrženost ili anksiozna - ambivalentna privrženost (Ainsworth, Blehar, Waters, Wall, 1978). Bowlby (1969) definira privrženost kao afektivnu vezu koju karakterizira tendencija da se traži i održi bliskost s određenom osobom, pogotovo kad je pojedinac pod stresom. Iako sva djeca razviju privrženost (čak i prema roditeljima koji ih zanemaruju ili zlostavljaju), nisu sva sigurno privržena. Postoje izrazite individualne razlike u kvaliteti privrženosti. Bowlby ih objašnjava unutarnjim radnim modelima ili reprezentacijama objekta privrženosti, sebe i okoline. Unutarnji radni modeli osnivaju se na iskustvu s objektom privrženosti i omogućuju djetetu da anticipira buduće događaje i bira određena privržena ponašanja u određenoj situaciji. Sigurna privrženost se razvija kad dijete ima unutarnji radni model objekta privrženosti koji je dostupan i osjetljiv na njegove potrebe, a kada dijete nema takav model objekta privrženosti (majke) ono je nesigurno privrženo (Cassidy, 1999). Collins i Read (1990) također smatraju da individualne razlike u stilovima privrženosti u pozadini imaju individualne razlike u mentalnim reprezentacijama sebe u vezama privrženosti, te da se sigurni i razne vrste nesigurnih stilova privrženosti najbolje razumiju u terminima određenih tipova mentalnih modela veza, modela koji usmjeravaju ne samo emocije i ponašanje, nego i pažnju, pamćenje i mišljenje. Unutarnji radni modeli uključuju emocije, vjerovanja, očekivanja, strategije i pravila za selektivnost pažnje, interpretaciju informacije i organizaciju pamćenja. Unutarnji radni model je skup pravila za organiziranje informacija relevantnih za privrženost.

Iako je teorija privrženosti nastala kako bi se objasnila emocionalna veza između djeteta i osobe koja brine o njemu, sustav privrženosti postoji i djeluje kroz čitav život pojedinca. Privrženo ponašanje postaje organizirano unutar njegove ličnosti i određuje emocionalne veze tijekom njegova života. Stoga se na osnovi teorije privrženosti, točnije unutanjih radnih modela, zaključuje da jednom uspostavljen tip privrženosti u djetinjstvu djeluje i strukturira kvalitetu odnosa s drugima u adolescenciji i zreloj dobi. Upravo u adolescenciji rastuća potreba za neovisnošću od roditelja stvara dodatni pritisak adolescentima da počnu koristiti vršnjake kao objekte privrženosti, a u tom razdoblju ujedno dolazi i do pomaka od prihvaćanja roditeljskih prema prihvaćanju vršnjačkih vrijednosti (Allen i Land, 1999). Do kraja adolescencije većina mladih formira dugoročne veze, s romantičnim partnerima ili bliskim prijateljima, koje imaju sve odlike privrženosti (Kamenov i Jelić, 2003). Privrženost u odrasloj dobi ima neke sličnosti s privrženosti u djetinjstvu koje su vezane uz osjećaj sigurnosti, želju za blizinom i kontaktom s objektom privrženosti, posebice u stresnoj situaciji, uznemirenost ili protest kada osobi prijeti gubitak toga, no glavna razlika je da privrženost u djetinjstvu karakterizira asimetričnost, dok se u odrasloj dobi uglavnom radi o reciprocitetu (Hazan i Shaver, 1994).

Tipovi privrženosti

Polazeći od Bowlbyevog teorijskog okvira kojim se objašnjava kako pojedinci internalizirajući svoja iskustva s primarnim skrbnikom stvaraju radni model o sebi i radni model o drugima odnosno da integriraju svoja bazična vjerovanja o sebi, drugima i socijalnom svijetu općenito, Bartholomewova (1990) sugerira kako, ukoliko ta dva modela odnosno te dvije slike, slika o sebi i slika o drugima dihotomiziramo kao pozitivne ili negativne, tada možemo razlikovati četiri tipa privrženosti u odrasloj dobi (slika 1).

MODEL O SEBI

		Pozitivan	Negativan
MODEL O DRUGIMA	Pozitivan	SIGURNA PRIVRŽENOST Ugoda s intimnošću i autonomijom	ZAOKUPLJENA PRIVRŽENOST Zaokupljenost odnosima
	Negativan	ODBIJAJUĆA PRIVRŽENOST Odbijanje intimnosti Suprotnost ovisnosti	PLAŠLJIVA PRIVRŽENOST Strah od intimnosti Izbjegavanje društva

Slika 1. Dvodimenzionalni model tipova privrženosti u odrasloj dobi (Bartholomew i Horowitz, 1991)

Dimenzija model o sebi povezana je sa stupnjem emocionalne zavisnosti o drugima zbog samovrednovanja; pozitivan model o sebi odražava interni osjećaj vrijednosti samog sebe neovisno o vanjskoj procjeni tj. drugima. S druge strane negativan model o sebi povezan je s anksioznošću zbog prihvatanja i odbijanja pojedinca u bliskim odnosima. Dimenzija drugih odnosi se na vjerovanja koliko su nam drugi dostupni te koliko podrške će nam pružiti. Tako pozitivan model drugih dovodi do olakšavanja traženja intimnosti i podrške u bliskim vezama, dok negativan model vodi k izbjegavanju intimnosti (Bartholomew, 1997). Ta dva faktora u podlozi privrženosti mogu se razmatrati pomoću afektivno-bihevioralnih pojmova: dimenzija anksioznost i dimenzija izbjegavanje ili pak u kognitivnim terminima kao model sebe i model drugih (Crowell, Fraley i Shaver, 1999). Nadalje, Bartholomewova (1990) smatra da postoje dvije različite forme izbjegavanja privrženosti. Jedna je motivirana obrambenim mehanizmom samodostatnosti te se naziva *odbijajuća privrženost*, dok je druga motivirana strahom od anticipiranog odbijanja od strane drugih osoba te se naziva *plašljiva privrženost*. Odbijajuće i plašljivo privrženi postižu više rezultate na dimenziji izbjegavanja, što ukazuje na to da je dimenzija izbjegavanja usko povezana s modelom o drugima. Zaokupljeno i plašljivo privrženi postižu više rezultate na dimenziji anksioznosti, što ukazuje na povezanost te dimenzije s modelom o sebi (Feeney, 1998).

Kvaliteta privrženosti u prijateljskim odnosima

Odbijajuće privrženi pojedinci umanjuju vrijednost i važnost bliskih prijateljstava, naglašavaju važnost njihove osobne nezavisnosti i samodostatnosti zbog čega nemaju potrebu samootkrivanja drugima. Oni imaju pozitivan model o sebi, ali negativan o drugima (Morsünbül, 2009). Takvi pojedinci ne ostvaruju kvalitetne prijateljske odnose ako uzmemo u obzir da je samootkrivanje u odnosu, zajedno s pružanjem podrške i dijeljenjem interesa, jedna od najvažnijih odrednica bliskosti u prijateljskim odnosima (Lacković – Grgin, 2005). Plašljivo privržene pojedince karakterizira izbjegavanje bliskih odnosa zbog straha od odbijanja od strane drugih, vlastita nesigurnost i nepovjerenje prema drugima. Oni imaju negativan model i sebe i drugih i takva privrženost je česta kod zlostavljane i zanemarivane djece. Zaokupljeno privrženi su skloni prekomjernom uključivanju i ulaganju u bliske odnose. Podcjenjujući sebe, kod njih prevladava osjećaj ovisnosti i potreba za prihvaćanjem od strane drugih ljudi koja je nužna za njihovo osobno zadovoljstvo. Nadalje, oni su skloni idealizirati druge ljude, a u odnosima im dominira nedosljednost i pretjerana emocionalnost. Oni imaju pozitivan model o drugima, a negativan o sebi. Suprotno tome, sigurno privrženi odrasli cijene intimnost i održavaju bliske odnose bez gubitka osobne autonomije, a odnos im obilježava koherentnost i promišljenost. Oni imaju pozitivan model o sebi i o drugima (Morsünbül, 2009).

Bartholomew i Horowitz (1991) dobivaju sljedeću učestalost tipova privrženosti: sigurni tip 47%, odbijajući tip 18%, zaokupljeni tip 14%, i plašljivi tip 21%. Mnogi autori nalaze konzistentne spolne razlike u privrženosti, osobito kod zaokupljenog stila privrženosti, gdje je veća zastupljenost žena, kao i kod odbijajućeg stila gdje je veća zastupljenost muškaraca (DiTommaso, Brannen-McNulty i Ross, 2002). Također, kod žena je češći i plašljivi tip privrženosti (Brennan, Shaver i Tobey, 1991). Gledajući kontinuirane dimenzije privrženosti muškarci postižu više rezultate na dimenziji izbjegavanja, a žene na dimenziji anksioznosti (DiTommaso i sur., 2002).

Dosadašnja istraživanja (Anderson i Fleming, 1999; Quintana i Lapsley, 1987) pokazuju snažan utjecaj privrženosti na razvoj identiteta u adolescenciji, iako su ona primarno bila usmjerena na ispitivanje privrženosti roditeljima i na opću mjeru razvoja identiteta. Međutim, kada uzmemo u obzir i važnost ispitivanja privrženosti prijateljima kao i područno specifično određene mjere razvoja identiteta dolazimo do zaključka kako privrženost roditeljima ima snažniji utjecaj na elemente razvoja identiteta važne za budućnost poput

predanosti školi i drugim obvezama dok privrženost prijateljima ima snažniji utjecaj na „trenutnu životnu situaciju“ odnosno na razvoj identiteta vezan uz socijalne odnose i korištenje slobodnog vremena (Meeus, Oosterwegel, Vollebergh, 2002).

Rizična i delinkventna ponašanja adolescenata

Prema Eriksonovoj teoriji psihosocijalnog razvoja, mladi u razdoblju adolescencije ulaze u tzv. krizu identiteta nasuprot difuziji identiteta. Proces formiranja identiteta Erikson opisuje kao vršenje izbora pomoću istraživanja alternativa i predavanja ulogama u čemu značajnu ulogu imaju vršnjačke grupe koje predstavljaju modele za učenje uloga i standarde ponašanja u ulogama (Lacković – Grgin, 2005). Istraživanje alternativa nerijetko uključuje i adolescentsku sklonost rizičnim i delinkventnim ponašanjima. Morsünbül (2009) sklonost rizičnim ponašanjima smatra normalnim dijelom tranzicijskog razvoja tijekom adolescencije. France (2000) ističe kako su rizična ponašanja u koja se mladi upuštaju jedan od načina postizanja autonomije kojoj teže. Preuzimanjem rizika mladi se postupno udaljavaju od svojih roditelja i formiraju vlastiti identitet.

Motivi za preuzimanjem rizika mogu se klasificirati u tri kategorije. Prvo, postoje tzv. neodgovorna rizična ponašanja, poput pretjeranog konzumiranja alkohola ili nekorištenja zaštite prilikom spolnih odnosa, u koja se mladi upuštaju zbog toga što su pretjerano usmjereni na trenutne užitke pa nisu sposobni razmotriti dugoročne posljedice koje takva ponašanja mogu uzrokovati. Dobar primjer toga su maloljetničke trudnoće (Kloep, Güney, Cök i Simsek 2009). Neki od njih čine rizična ponašanja kako bi dobili podršku, odobravanje i prihvaćanje od strane svojih vršnjaka odnosno kako bi na taj način „zaslužili“ mjesto u svojoj socijalnoj grupi. To su ona ponašanja koja mladi čine pod pritiskom društva, npr. eksperimentiranje s opijatima (Kloep i sur., 2009). Konačno, u treću kategoriju spadaju ponašanja usmjerena traženju uzbuđenja s ciljem testiranja pojedinačnih krajnjih granica. U ovaj tip se mogu svrstati i ona rizična ponašanja, koja dovode do pozitivnih ishoda u razvoju pojedinca jer mu omogućuju savladavanje postavljenih prepreka i izazova, poput primjerice upuštanje u različite adrenalinske aktivnosti (Kloep i sur., 2009). Zbog svega navedenog, adolescenti se nerijetko upuštaju u različite oblike rizičnog i delinkventnog ponašanja.

Delinkventna ponašanja su socijalno neprihvatljiva ponašanja koja karakterizira kršenje pravnih normi i ona su najčešće praćena ostalim oblicima društveno neprihvatljivog ponašanja poput alkoholizma, skitnji i agresivnog ponašanja (Ajduković, 1988). Rizična ponašanja mladih su ponašanja koja nisu kršenja postojećih pravnih propisa, ali su se u

dosadašnjim istraživanjima pokazala kao ona ponašanja koja prethode delinkventnim ili se javljaju uz delinkventno ponašanje poput konzumacije alkohola, bježanja iz škole ili rizičnih spolnih ponašanja. Budući da predstavljaju zdravstveni i/ili psihosocijalni rizik za optimalan razvoj mladih, u suvremenom pristupu koristi se naziv rizična ponašanja, za razliku od ranijih razdoblja, kada su takva ponašanja imenovana kao devijantna ili aberantna (Sharland, 2006).

Razlike u rizičnim i delinkventnim ponašanjima s obzirom na spol i vrstu škole

Dosadašnja istraživanja rizičnog i delinkventnog ponašanja mladih pokazuju značajne i konzistentne razlike u manifestaciji delinkventnoga ponašanja između mladića i djevojaka. Dok mladići manifestiraju nasilne oblike delinkventnoga ponašanja, kod djevojaka su češći nenasilni oblici te rizična ponašanja, npr. krađa, prijevara ili prostitucija (Leadbeater, Kuperminc, Blatt i Hertzog, 1999). Međutim, i djevojke su sklone nasilnim oblicima ponašanja, posebice u bliskim vezama, o čemu svjedoči istraživanje Ajduković i Ručević (2009) prema kojem su djevojke te koje češće prijete fizičkim nasiljem (7.5% mladića i 11.5% djevojaka) i koje su češće fizički nasilne prema partneru (4% mladića i 8% djevojaka). Prema rezultatima istraživanja Šakića, Franc i Mlačića (2002) udio hrvatskih srednjoškolaca koji su počinili antisocijalna ponašanja u odnosu na udio srednjoškolki raste s povećanjem ozbiljnosti djela tako da je omjer gotovo podjednak za blaža devijantna ponašanja i iznosi 1.3:1 dok se za teška delinkventna djela razlika povećava u korist mladića pa je, primjerice, djelo nošenja oružja 7.9 puta češće, a sudjelovanje u tučnjavama bandi 5 puta češće kod mladića, nego kod djevojaka. Također, treba napomenuti kako je nasilničko ponašanje značajno više zastupljeno u strukovnim školama, nego u gimnazijama. Ponašanje učenika procjenjivano od strane razrednika pokazalo je da se po raznolikosti i učestalosti nasilničkog ponašanja statistički značajno ističu srednje stručne četverogodišnje i trogodišnje škole (Bouillet, Uzelac, Kapac, 2005). Učenici strukovnih škola predstavljaju populaciju sa svojim specifičnim obilježjima prema kojima se značajno razlikuju od učenika gimnazijskih programa, a te razlike se dominantno vežu uz opći sustav vrijednosti (Hiršl-Hećej i Štulhofer, 2001).

Što se tiče korištenja ili zlorabe psihoaktivnih tvari, istraživanja pokazuju kako ne postoje spolne razlike između mladića i djevojaka u konzumaciji alkohola i teških droga dok su mladići ipak značajno češći konzumenti lakih droga (Sakoman, Raboteg – Šarić, Kuzman, 2002; Ljubotina i Galić, 2002). Prema istraživanju HBSC¹ iz 2006. godine prosječna dob

¹ Istraživanje Health Behaviour in School-aged Children u kojem je sudjelovala i Hrvatska 2006. godine.

stupanja u spolne odnose za mladiće iznosi 15,8 godina, a za djevojke 16,2 godine, a gotovo podjednak broj u oba spola (77%) koristi kondome kao zaštitu prilikom spolnog odnosa (Kuzman, 2009). Što se vrste škole tiče, istraživanja su pokazala da pohađanje gimnazije smanjuje vjerojatnost ranog ulaska u spolne odnose (Hiršl-Hećej i Štulhofer, 2001), a i školovanje učenika strukovnih škola uglavnom završava prije dostignute punoljetnosti pa obaveze odraslih vjerojatno preuzimaju ranije od gimnazijalaca pred kojima su još godine školovanja.

U istraživanju Ručević (2009) koje je provedeno na prigodnom uzorku 706 učenika viših razreda osnovne škole i srednjih škola u Republici Hrvatskoj pokazalo se kako su mladići statistički značajno skloniji većini delinkventnih ponašanja (prekršajna i lakša delinkventna ponašanja, korištenje ili zlouporaba psihoaktivnih tvari, teška kaznena djela) i rizičnim ponašanjima kao što su nepoželjna normativna ponašanja. Međutim, kod rizičnih spolnih ponašanja i sklonosti činjenju nasilja u bliskim vezama nisu pronađene statistički značajne spolne razlike.

Povezanost privrženosti s rizičnim i delinkventnim ponašanjima

Prema Hirschijevoj teoriji socijalne kontrole, nešto starijoj, ali i u današnje vrijeme aktualnoj teoriji maloljetničke delinkvencije, delinkventno ponašanje je posljedica prekida ili slabljenja veza između pojedinca i društva (Hirschi, 1969). Dakle, ova teorija se može razmatrati u kontekstu privrženosti s obzirom na to da privrženost definiramo kao afektivni odnos koji djeca i mladi razvijaju s drugim značajnim osobama (Ručević, 2009). Međutim, većina dosadašnjih istraživanja bavila se isključivo ispitivanjem povezanosti privrženosti adolescenata roditeljima i sklonosti počinjenju različitih oblika delinkventnog i rizičnog ponašanja. Utvrđeno je tako da sigurna privrženost kod pojedinca razvijena još u najranijoj dojenačkoj dobi može imati zaštitnu ulogu što dovodi do sprječavanja razvoja problematičnog ponašanja kasnije u adolescenciji (Pace i Zappulla, 2011). Naime, takvi pojedinci imaju veće samopoštovanje, iskazuju veće zadovoljstvo životom i adekvatnije strategije nošenja sa stresom što u konačnici dovodi do manjeg upuštanja u različite antisocijalne aktivnosti (Nelis i Rae, 2009). Nesigurna privrženost je snažan prediktor slabije razvijenih socijalnih vještina i delinkvencije (Preeti i Pratap, 2007), agresije i depresivnosti, viktimizacije i počinjenja seksualnih zlodjela kao i konzumiranja opijata (Elgar, Knight, Worrall, Sherman, 2003). Dakle, sigurna privrženost roditeljima se pokazala kao nesumnjivo važan faktor u inhibiciji maloljetničke delinkvencije neovisno o tome radi li se o privrženosti prema dvama ili samo

jednom roditelju (Ručević, 2009). Ako uzmemo u obzir već spomenutu činjenicu o središnjoj važnosti prijateljskih odnosa u razdoblju adolescencije, nameće nam se potreba za istraživanjem učinka te vrste privrženosti na razvoj rizičnog i delinkventnog ponašanja. Istraživanja pokazuju da je sigurna privrženost u prijateljskim odnosima također povezana s većim samopoštovanjem i manjom razinom depresije i anksioznosti što ujedno sugerira bolju psihološku prilagodbu pojedinca, a samim time i štiti od upuštanja u štetne rizike (Weimer i sur., 2004).

Međutim, utjecaj privrženosti prijateljima i privrženosti roditeljima i njihovo međudjelovanje na sklonost rizičnim i delinkventnim ponašanjima mladih nije još uvijek dovoljno razjašnjen. Dok jedni dokazuju kako je privrženost roditeljima ipak značajniji i važniji prediktor uspješne psihološke prilagodbe za vrijeme adolescencije (Margoleze, Markiewicz, Doyle, 2005) drugi dobivaju suprotne nalaze dajući prednost privrženosti mladih prijateljima kao najvažnijoj vezi u adolescenciji (Laible, Carlo, Raffaelli, 2000) Važnost privrženosti prijateljima najvidljivija je upravo u onom dijelu razvoja identiteta pojedinca koji se tiče uspostavljanja zadovoljavajućih socijalnih odnosa (Meeus i sur., 2002). Isto tako, kod sigurno privrženih u razdoblju između 16. i 18. godine zabilježen je porast u razvoju socijalnih vještina, a adekvatna razvijenost istih pokazala se djelotvornim načinom suočavanja sa stresnim situacijama, u što se rizična i delinkventna ponašanja zasigurno ubrajaju, a u koja mladi u ovom razdoblju često zapadaju (Preeti i Pratap, 2007). Moguće je, stoga, da je najvažniji mehanizam djelovanja privrženosti mladih prijateljima vidljiv upravo u stjecanju socijalnih kompetencija kao zaštitnog faktora u potencijalnom nastanku delinkvencije.

CILJ, PROBLEMI I HIPOTEZE ISTRAŽIVANJA

Cilj istraživanja

Većina dosadašnjih istraživanja koja su ispitivala ulogu privrženosti u razvoju rizičnih i delinkventnih ponašanja adolescenata, dominantno su usmjerena na ispitivanje privrženosti roditeljima i ljubavnim partnerima dok se potpuno zanemaruje eventualna uloga privrženosti prijateljima. Nadalje, u istraživanjima se uglavnom rabi jedinstvena, opća mjera delinkventnog ponašanja koja obuhvaća ponašanja različite težine i oblika što onemogućuje donošenje zaključaka o tome ima li konstrukt privrženosti univerzalan odnosno podjednak

inhibitorni učinak neovisno o obliku i težini delinkventnog ponašanja. Pored toga, istraživanja koja ispituju povezanost privrženosti i sklonosti rizičnim ponašanjima gotovo da i nema, sva su usredotočena na ispitivanje ponašanja mladih koja su zakonom zabranjena odnosno delinkventna ponašanja (Ručević, 2009). S obzirom na to da se u adolescenciji prevalencija rizičnih ponašanja povećava (Moffit, 2006), važno je provjeriti ima li privrženost prijateljima inhibitorni učinak i za ove oblike ponašanja te u kojoj je mjeri on sličan ili se razlikuje od učinka za različite mjere delinkventnog ponašanja.

Kako bismo doprinijeli stjecanju spoznaja koje nedostaju, cilj ovog istraživanja jest ispitati povezanost privrženosti prijateljima sa sklonosti rizičnim i delinkventnim ponašanjima u adolescenata čime želimo ispitati inhibitornu ulogu ove, u istraživanjima dosad zanemarene, ali u razdoblju adolescencije iznimno važne vrste privrženosti u kontroliranju rizičnog i delinkventnog ponašanja. Podaci o rizičnom i delinkventnom ponašanju mladih prikupljeni su samoiskazom jer novija istraživanja (Farrington i sur., 2000, 1996; Jolliffe i sur., 2003; svi prema Ručević 2008) daju prednost metodi samoiskaza kao valjanijoj i pouzdanijoj mjeri delinkventnog ponašanja od službenih mjera tog ponašanja.

Problemi:

1. Ispitati spolne razlike među adolescentima na dimenzijama privrženosti prijateljima (izbjegavanja i anksioznosti).
2. Ispitati spolne razlike među adolescentima u sklonosti različitim oblicima rizičnog i delinkventnog ponašanja.
3. Ispitati povezanost dimenzija privrženosti prijateljima (izbjegavanja i anksioznosti), vrste škole i spola s različitim oblicima rizičnih i delinkventnih ponašanja kao i s ukupnom mjerom tih ponašanja te doprinos navedenih varijabli u objašnjavanju individualnih razlika u sklonosti adolescenata rizičnim ponašanjima i delinkvenciji.

Hipoteze

1. Očekuje se da će muški sudionici imati više rezultate na dimenziji izbjegavanja dok će ženski sudionici imati više rezultate na dimenziji anksioznosti (DiTommaso i sur., 2002).

2. Očekuje se da će muški sudionici biti značajno skloniji većini oblika rizičnog i delinkventnog ponašanja i da će imati veće rezultate na ukupnoj mjeri tih ponašanja dok se u rizičnom spolnom ponašanju i delinkventnom ponašanju nasilja u bliskim vezama spolne razlike ne očekuju (Ručević, 2009).

3a) Očekuje se da će dimenzija izbjegavanja biti značajno pozitivno povezana s nasilnim oblicima delinkventnog ponašanja kao što su prekršajna i lakša delinkventna ponašanja, nasilje u bliskim vezama i počinjenje teških kaznenih djela dok će dimenzija anksioznosti biti značajno pozitivno povezana s rizičnim ponašanjima kao što su rizična spolna i nepoželjna normativna ponašanja (DiTommaso i sur., 2002; Leadbeater i sur., 1999).

3b) Očekuje se da će učenici strukovne grafičke škole biti skloniji nasilnim oblicima delinkventnog ponašanja kao što su prekršajna i lakša delinkventna ponašanja, nasilje u bliskim vezama i počinjenje teških kaznenih djela (Bouillet i sur., 2005) i rizičnom spolnom ponašanju (Hiršl-Hećej i Štulhofer, 2001) u odnosu na gimnazijske učenike.

3c) Očekuje se da će mladići biti skloniji svim oblicima rizičnih i delinkventnih ponašanja kao i ukupnoj mjeri tih ponašanja dok se kod rizičnih spolnih ponašanja i nasilništva u bliskim vezama ne očekuju spolne razlike (Ručević, 2009).

3d) Očekuje se da će varijabla spol imati najveći doprinos u objašnjavanju varijance sveukupne sklonosti rizičnim i delinkventnim ponašanjima kao i u njihovim pojedinačnim oblicima (Ručević, 2009).

METODOLOGIJA

Sudionici

U istraživanju su sudjelovala 272 učenika trećih razreda dviju srednjih škola u Splitu. Uzorak se sastojao od 120 muških sudionika i 152 ženska sudionika (*Tablica 1*). Učenika strukovne četverogodišnje Škole za dizajn, grafiku i održivu gradnju bilo je 121 (61 učenik i 60 učenica), a učenika opće gimnazije Vladimir Nazor 151 (59 učenika i 92 učenice) te je njihov broj bio ujednačen u obje škole ($\chi^2_{(1,272)}=3.059$; $p>.05$). Prosječna dob učenika iznosila je 17.14 godina ($SD=0.407$ uz raspon od 16 do 19 godina).

Tablica 1
Frekvencije sudionika po spolu i školi

	Opća gimnazija „Vladimir Nazor“	Škola za dizajn, grafiku i održivu gradnju	ukupno
muški sudionici	59 (49.2 %)	61 (50.8 %)	120 (44.1 %)
ženski sudionici	92 (60.5 %)	60 (39.5 %)	152 (55.9 %)
ukupno	151 (55.5 %)	121 (44.5 %)	272 (100 %)

Mjerni instrumenti

Privrženost

U istraživanju je primijenjena skraćena verzija Brennanovog Inventara iskustva u bliskim vezama (Brennan, Clark, Shaver, 1998). Budući da se ona primarno koristi za ispitivanje privrženosti u ljubavnim vezama odraslih, u ovom istraživanju korištena je skraćena, a ujedno i modificirana verzija Kamenov i Jelić (2003) namijenjena ispitivanju privrženosti prema prijateljima. Ova modificirana verzija dobivena je tako da su autorice instrument primijenile s drugačijom uputom i uz izmjenu objekta privrženosti u samim tvrdnjama. Skraćena verzija sastoji se, kao i originalna, od dvije skale: skale izbjegavanja i skale anksioznosti, kojima se utvrđuju dvije istoimene dimenzije privrženosti. Nadalje, kombinacijom rezultata na dvije dimenzije moguće je dobiti četiri tipa privrženosti: sigurnu, odbijajuću, zaokupljenu i plašljivu privrženost. Radi se o skalama samoprocjene s ukupno 18 čestica (9 čestica za svaku skalu). Skalu izbjegavanja čine čestice označene neparnim brojem, a skalu anksioznosti čestice označene parnim brojem. Istraživanjem Kamenov i Jelić (2003)

utvrđeno je kako skraćena verzija ima zadovoljavajuću konstruktnu valjanost, te kako ona u potpunosti replicira dvofaktorsku strukturu originalne skale, što znači da se njome mjeri isti konstrukt kao i originalnom skalom. Pouzdanosti pojedinih dimenzija skraćene skale izračunate Cronbachovim alfa koeficijentom iznosile su .81 za dimenziju anksioznosti i .87 za dimenziju izbjegavanja, pa možemo zaključiti kako su one zadovoljavajuće te kako nova skala nije puno izgubila na svojoj pouzdanosti (Kamenov i Jelić, 2003). U ovom istraživanju pouzdanost izračunata Cronbachovim alfa, prikazanima u *Tablici 2*, za dimenziju anksioznosti iznosi .80, a za dimenziju izbjegavanja .77 što je zadovoljavajuće. Zadatak sudionika bio je procijeniti kako se osjeća u svojim odnosima s prijateljima tako da za svaku česticu izrazi stupanj slaganja s navedenom tvrdnjom na skali Likertova tipa od 1 do 7 (1- uopće se ne slažem, 4- niti se slažem niti se ne slažem, 7-u potpunosti se slažem). Rezultati su formirani zbrajanjem procjena za odgovarajuće čestice pojedinih dimenzija. Mogući raspon rezultata iznosi od 9 do 63 kod svake skale, gdje niži rezultat ukazuje na niže izraženu pojedinu dimenziju privrženosti kod sudionika.

Rizično i delinkventno ponašanje

Rizično i delinkventno ponašanje mjereno je Upitnikom samoiskaza rizičnog i delinkventnog ponašanja mladih (SRDP – 2007) (Ajduković, Ručević, Šincek, 2009). Upitnik mjeri frekvenciju raznih oblika rizičnog i delinkventnog ponašanja ikada počinjenih, a sastoji se od 43 čestice zasićene sa sedam faktora, i to: 1. Prekršajna i lakša delinkventna ponašanja (11 čestica); 2. Nepoželjna normativna ponašanja (7 čestica); 3. Rizična spolna ponašanja (5 čestica); 4. Korištenje ili zlouporaba psihoaktivnih tvari (6 čestica); 5. Nasilničko ponašanje u bliskim odnosima (5 čestica); 6. Teža krađa, provale, razbojništvo (6 čestica) i 7. Suicidalna i autoagresivna ponašanja (3 čestice). Od navedenih faktora tri se odnose na rizična ponašanja (faktori 2, 3 i 7), a preostali na delinkventno ponašanje. Rezultat za pojedinu česticu određuje se tako da se čestina koju je označio sudionik pomnoži s „indeksom“ težine koja pripada toj čestici. „Indeksi težine“ navedeni su u ključu za bodovanje. „Indeks“ težine za svaku česticu dodijeljen je od strane 20 procjenjivača čiji je zadatak bio da za svako ponašanje, na ljestvici od 1 (najmanje) do 9 (najviše), odrede težinu i ozbiljnost nekog ponašanja. Rezultati na pojedinim podljestvicama Upitnika SRDP određuju se kao zbroj umnožaka kodiranih čestina pojedinih ponašanja (nikad kodirano kao 0, 1-2 puta kodirano kao 1, 3-5 puta kodirano kao 2 i više od 5 puta kodirano kao 3) i pripadajućih „indeksa“ težine (1-9). Teorijski raspon ukupnog rezultata na Upitniku kreće se od 0 - 663 odnosno od 0 - 591 u našem slučaju kada smo izbacili podljestvicu Suicidalna i autoagresivna ponašanja, a ostvareni raspon je od 1-

457 bodova. Ukupna pouzdanost upitnika izračunata Cronbachovim alfa koeficijentom iznosi .89, a za pojedine podljestvice upitnika ona se kreće od .53 za ljestvicu suicidalna i autoagresivna ponašanja do najviših .81 za prekršajna i lakša delinkventna ponašanja (Ajduković, Ručević, Šincek, 2009). U ovom istraživanju, zbog etičkih razloga, izbačena je ljestvica Suicidalna i autoagresivna ponašanja pa je ukupan broj četica iznosio 40. Ukupna pouzdanost cijelog upitnika izračunata Cronbachovim alfa koeficijentom iznosi .82 za cijeli uzorak, .79 za poduzorak djevojaka i .82 za poduzorak mladića, a Cronbachove alfe za pojedine ljestvice kreću se u rasponu od .63 za ljestvicu nasilje u bliskim vezama do .85 za ljestvicu prekršajna i lakša delinkventna ponašanja, a prikazane su u *Tablici 3*.

Sociodemografski podaci

Učenici su odgovorili na pitanja kojima su traženi podaci o spolu, dobi i nazivu škole koju pohađaju.

Postupak

Dopuštenje za provedbu istraživanja dobiveno je od Etičkog povjerenstva Odsjeka za psihologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Nakon toga, suglasnost za provođenje istraživanja dali su ravnatelji škola, a u dogovoru s nastavnicima određeni su termini u kojima je testirano svih dvanaest odijeljenja trećih razreda dviju spomenutih škola. Provedba istraživanja bila je grupna za vrijeme redovne nastave u mjesecu svibnju 2013. godine i trajala je sveukupno 20 minuta. Na samom početku učenicima je dana kratka usmena uputa o svrsi istraživanja pri čemu je naglašena anonimnost podataka kako bi učenici dali što iskrenije odgovore. Istaknuta je i dobrovoljnost sudjelovanja odnosno učenicima je rečeno kako mogu odustati od istraživanja prije početka, ali i tijekom primjene instrumenata. Svaki učenik dobio je list s općom uputom na kojoj su se tražili neki demografski podaci (dob, spol, ime škole) i dva upitnika. Redoslijed rješavanja upitnika bio je isti za sve sudionike počevši od pitanja o sociodemografskim podacima preko upitnika privrženosti do upitnika samoprocjene sklonosti rizičnim i delinkventnim ponašanjima mladih. Ispunjavanje upitnika smatralo se pristankom na sudjelovanje u istraživanju i nitko od sveukupno 272 sudionika nije odustao od istraživanja.

REZULTATI

Podaci prikupljeni od 272 sudionika analizirani su pomoću statističkog programa za društvene znanosti SPSS 15.0 for Windows.

Prvo istraživačko pitanje odnosilo se na ispitivanje spolnih razlika među adolescentima u kvaliteti privrženosti prijateljima, a odgovor smo dobili provedbom t-testa za nezavisne uzorke. Njime se ispitalo postoji li statistički značajna razlika među muškim i ženskim sudionicima s obzirom na rezultate na dimenzijama izbjegavanja i anksioznosti. Odlučili smo se na korištenje kontinuiranih dimenzija jer im istraživanja daju prednost kao valjanijim i pouzdanijim procjenama privrženosti u odnosu na kategorijalne varijable svrstavanja sudionika u jedan od četiri tipa privrženosti (Fraley i Waller, 1998). Prije provođenja samog testa, potrebno je provjeriti jesu li ispunjeni preduvjeti za njegovu provedbu. Iako raspodjela rezultata sudionika na jednoj od dimenzija, dimenziji izbjegavanja, značajno odstupa od normalne zbog velikog uzorka i homogenosti varijanci moglo se pristupiti korištenju spomenutog testa (Petz, 1997).

Drugo istraživačko pitanje odnosilo se na ispitivanje spolnih razlika među adolescentima u različitim oblicima delinkventnih i rizičnih ponašanja u koja se mladi upuštaju. I u tu svrhu ponovno su upotrijebljeni višestruki t-testovi za nezavisne uzorke. Iako distribucije gotovo svih zavisnih varijabli značajno odstupaju od normalne i Levenov test nije potvrdio homogenost varijanci u svima njima, ipak je proveden t-test. Naime, kad je uzorak dovoljno velik, a veličine grupa poprilično slične, tada je t-test prilično neosjetljiv na narušavanje spomenutih pretpostavki (Petz, 1997).

Kako bi se bolje prikazale dobivene statističke razlike između dvije skupine sudionika, izračunat je i Cohenov d , odnosno veličina učinka. Efekt manji od 0.2 označava malu, između 0.3 i 0.5 srednju, a veći od 0.8 označava veliku veličinu efekta (Cohen, 1988).

U trećem istraživačkom pitanju ispitala se značajnost i smjer povezanosti dimenzija privrženosti, spola i vrste škole s različitim oblicima delinkventnih i rizičnih ponašanja. Korelacijska matrica je pokazala da su navedene varijable u značajnim međusobno niskim do umjerenim korelacijama čime je zadovoljena pretpostavka o nepostojanju multikolinearnosti i singularnosti te se moglo pristupiti provođenju hijerarhijske višestruke regresije kako bi otkrili doprinos navedenih varijabli u objašnjavanju individualnih razlika.

Tablica 2

Deskriptivni pokazatelji na dimenzijama izbjegavanja i anksioznosti za cijeli uzorak i subuzorke mladića i djevojaka te rezultati testiranja spolnih razlika

	M (SD)		svi	t-test	d	K-S	α
	M	Ž					
Izbjegavanje	24.55 (8.63)	20.15 (8.16)	22.11 (8.64)	4.273***	0.52	1.751**	.77
Anksioznost	22.59 (10.06)	26.22 (9.04)	24.65 (9.65)	-3.047**	-0.38	1.247	.80

*** $p < 0.001$; ** $p < 0.01$;

Kako bi provjerili normalnost distribucija rezultata sudionika na dimenzijama izbjegavanja i anksioznosti provedeni su Kolmogorov-Smirnovljevi testovi na cijelom uzorku koji su pokazali kako rezultati sudionika na dimenziji izbjegavanja statistički značajno odstupaju od normalne distribucije dok na dimenziji anksioznosti raspodjela ne odstupa od normalne distribucije rezultata. Nadalje, Levenovim testom potvrđena je homogenost varijanci u obje varijable ($F_{1,270}=2.09$; $p > .05$ za izbjegavanje i $F_{1,270}=1.523$; $p > .05$ za anksioznost). Nakon što je potvrđena homogenost varijanci proveden je t-test za nezavisne uzorke kojim je dobivena statistički značajna razlika između muških i ženskih sudionika na dimenziji izbjegavanja uz umjerenu veličinu efekta ($t=4.273$; $df=266$; $p < .001$; $d=0.52$) na način da muškarci na spomenutoj dimenziji postižu više vrijednosti od žena što je vidljivo iz *Tablice 2*. Također, potvrđeno je i da ženski sudionici postižu statistički značajno više rezultate na dimenziji anksioznosti ($t= - 3.047$, $df=257$; $p < .01$; $d= - 0.38$) od muških sudionika, a veličina tog efekta je umjerena.

Spolne razlike u rizičnim i delinkventnim ponašanjima

Tablica 3

Deskriptivni pokazatelji i usporedba rezultata mladića i djevojaka na Upitniku SRDP-a

Podljestvice	Mladići M(SD)	Djevojke M(SD)	t -test	d	K-S	α
Prekršaji	33.40 (30.01)	7.90 (16.32)	8.120***	1.01	3.801***	.85
Normativna nepoželjna	22.07 (9.34)	18.03 (8.33)	3.745***	0.46	1.302	.71
a) Rizična spolna	14.20 (8.81)	13.03 (8.17)	0.638		1.402*	.64
b) Rizična spolna	5.85 (8.99)	3.32 (6.99)	2.523*	0.32	6.280***	
Zlouporaba psih. stvari	12.49 (19.14)	6.63 (13.13)	2.807**	0.37	4.630***	.71

Nasilje u blisk.vezama	10.63 (17.70)	9.11 (17.70)	0.693		4.721***	.63
Teška kaznena djela	7.68 (18.52)	1.43 (5.83)	3.517**	0.48	6.928***	.84
SRDP ukupno	90.39 (69.15)	45.17 (49.12)	5.601***	0.77	2.738***	.82

***p<0.001; **p<0.01; *p<0.05

Legenda

a) Rizična spolna - rizična spolna ponašanja za sudionike koji su stupili u spolne odnose (Nm=44; Nž=37)

b) Rizična spolna - rizična spolna ponašanja za cijeli uzorak

Iz *Tablice 3* vidljivo je da su spolne razlike dobivene na ukupnom rezultatu te na pet od ukupno šest u istraživanju korištenih podljestvica upitnika SRDP-a. Uz heterogenost varijanci statistički značajne razlike, prema kojima muški sudionici iskazuju veću učestalost ponašanja, dobivene su u sljedećim podljestvicama: prekršajna i lakša delinkventna ponašanja ($F_{7,264}=53.45$; $p<.001$; $t=8.120$; $df=160.759$; $p<.001$; $d=1.01$ i $M=33,40$); korištenje i zlouporaba psihoaktivnih tvari ($F_{7,264}=18.62$; $p<.001$; $t=2.807$ uz $df=192.976$; $p<.01$; $d=0.37$ i $M=12.49$); teške krađe, provale i razbojništvo ($F_{7,264}=38.73$; $p<.001$; $t=3.517$ uz $df=134.011$; $p<.01$; $d=0.48$ i $M=7.68$). Statistički značajna razlika između mladića i djevojaka, također u smjeru viših rezultata mladića, dobivena je i u podljestvici nepoželjna normativna ponašanja ($t=3.745$; $df=268$; $p<.001$; $d=0.46$), a dobivene varijance su homogene ($F_{7,264}=2.759$; $p>.05$). Za podljestvicu nasilje u bliskim vezama varijance su homogene ($F_{7,264}=0.378$; $p>.05$), a dobiveni $t=0.693$ uz $df=263$; $p>.05$ upućuje na nepostojanje značajnih razlika između mladića i djevojaka u učestalosti tog delinkventnog ponašanja. Kod podljestvice rizična spolna ponašanja rezultate smo zasebno izračunali samo za one sudionike koji su već stupili u spolne odnose kao i za cijeli uzorak učenika. Kod onih sudionika koji su stupili u spolne odnose varijance su se pokazale homogenima ($F_{7,264}=0.125$; $p>.05$), a dobivene spolne razlike statistički neznajnim ($t=0.638$; $df=85$; $p>.05$). Za cijeli uzorak sudionika dobivena je heterogenost varijanci ($F_{7,264}=12.507$; $p<.001$) i utvrđene su statistički značajne razlike između mladića i djevojaka ($t=2.523$; $df=218.463$; $p<.05$; $d=0.32$) na način da mladići imaju veću učestalost upuštanja u rizične spolne odnose od djevojaka, a veličina tog efekta je umjerena. Konačno, statistički značajne spolne razlike postoje i u sveukupnoj sklonosti

adolescenata rizičnim i delinkventnim ponašanjima ($t=5.601$; $df=174.667$; $p<.001$; $d=0.77$) pri čemu mladići iskazuju veću učestalost tih ponašanja od djevojaka, a dobivene varijance sudionika u ukupnom rezultatu na Upitniku SRDP su heterogene ($F_{7,264}=22.21$; $p<.001$).

Također, iz *Tablice 3* je vidljivo da mjere simetričnosti dobivene Kolmogorov-Smirnovljevim testom pokazuju da distribucije gotovo svih varijabli rizičnog i delinkventnog ponašanja, osim podljestvice nepoželjna normativna ponašanja, značajno odstupaju od normalne distribucije. Krivulja rezultata sudionika u podljestvicama kao i ukupnom rezultatu na Upitniku je pozitivno asimetrična odnosno najveći broj sudionika postiže upravo najmanje rezultate u svim oblicima rizičnih i delinkventnih ponašanja što je u skladu s očekivanjem.

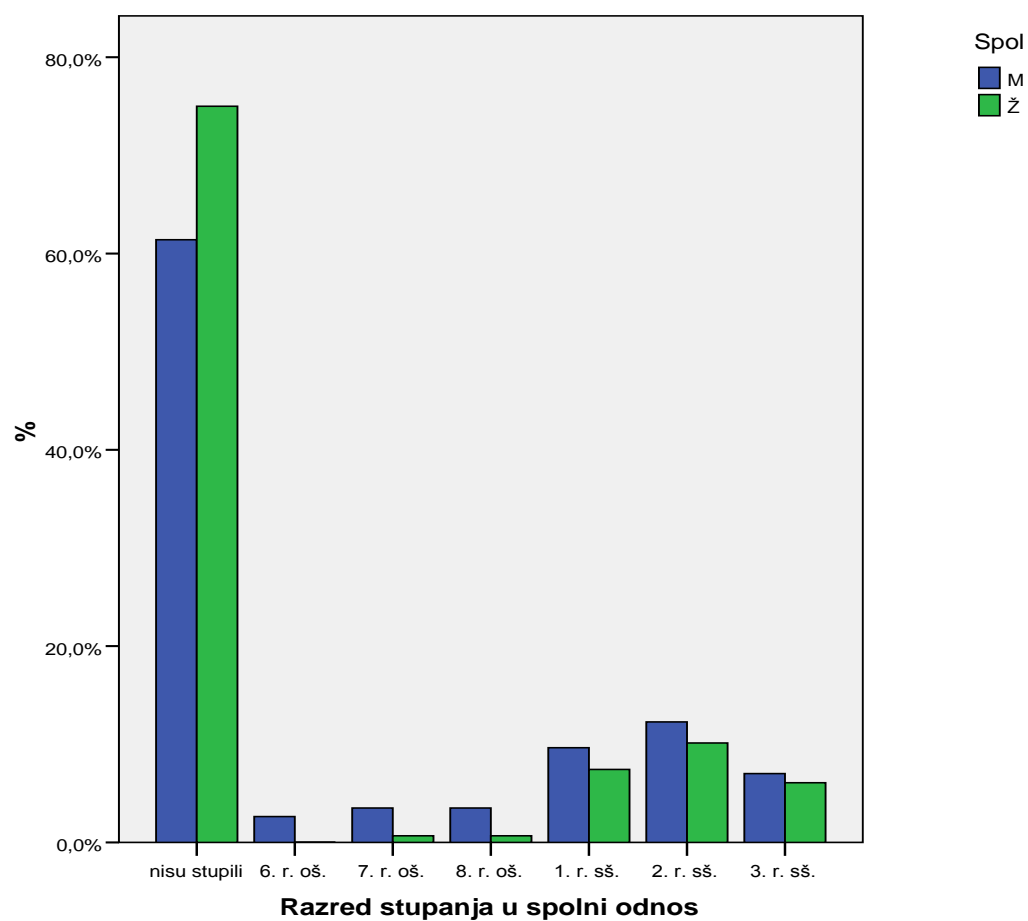
Razred u kojem učenici prvi put stupaju u spolne odnose

Od ukupnog broja sudionika ($N=272$), pri čemu 10 sudionika (6 mladića i 4 djevojke) nije dalo odgovor na ovo pitanje te su izuzeti iz analiza, spolno je aktivan 81 sudionik (30.9%) od čega je 38.6% mladića i 25% djevojaka. U spolne odnose nije stupilo 61.4% mladića i 75% djevojaka. Od spolno aktivnih sudionika najveći broj mladića (12.3%) i djevojaka (10.1%) su svoje prvo spolno iskustvo imali u 2. razredu srednje škole. Za razliku od mladića nijedna djevojka nije imala spolno iskustvo u 6. razredu osnovne škole dok 2.6 % mladića izvještava o svom prvom spolnom iskustvu već u toj ranoj dobi (*Tablica 4* i *Slika 2*).

Tablica 4

Frekvencije i postotci sudionika s obzirom na spol i razred u kojem su imali prvo spolno iskustvo

	nisu stupili	6. r. OŠ.	7. r. OŠ.	8. r. OŠ.	1. r. SŠ.	2. r. SŠ.	3. r. SŠ.	ukupno
ukupno	181 (69.1%)	3 (1.1%)	5 (1.9%)	5 (1.9%)	22 (8.4%)	29 (11.1%)	17 (6.5%)	262 (100%)
M	70 (61.4%)	3 (2.6%)	4 (3.5%)	4 (3.5%)	11 (9.6%)	14 (12.3%)	8 (7.1%)	114 (43.5%)
Ž	111 (75%)	0 (0%)	1 (0.7%)	1 (0.7%)	11 (7.4%)	15 (10.1%)	9 (6.1%)	148 (56.5%)

Slika 2. Postotak mladića i djevojaka prema razredu u kojem su prvi puta imali spolno iskustvo

Povezanost oblika rizičnog i delinkventnog ponašanja, dimenzija privrženosti, vrste škole i spola

Tablica 5

Povezanost dimenzija privrženosti, vrste škole i spola s oblicima rizičnog i delinkventnog ponašanja u čitavom uzorku

	1	2	3a	3b	4	5	6	SRDP	a	b	c	d
1	1	.455**	.319**	.392**	.482**	.461**	.632**	.848**	.217**	-.108	-.479**	.118
2		1	.190	.306**	.333**	.275**	.300**	.570**	-.095	-.073	-.223**	.116
3a			1	1**	.368**	.388**	.484**	.523**	.184	.045	-.069	.14
3b				1	.377**	.399**	.441**	.599**	.019	.019	-.157**	.141*
4					1	.359**	.498**	.753**	.031	-.01	-.179**	.136*
5						1	.553**	.680**	-.013	.114	-.043	.065
6							1	.752**	.102	.032	-.233**	.069
SRDP								1	.104	-.029	-.358**	.140*
a									1	.162**	-.253**	-.023
b										1	.187**	-.238**
c											1	-.114
d												1

**p<0.01; *p<0.05

Legenda

1 – Prekršajna i lakša delinkventna ponašanja; 2 – Nepoželjna normativna ponašanja; 3a- Rizična spolna ponašanja (samo za sudionike koji su stupili u spolne odnose); 3b- Rizična spolna ponašanja (cijeli uzorak); 4 – Korištenje ili zlouporaba psihoaktivnih tvari; 5 – Nasilničko ponašanje u bliskim odnosima; 6 – Teške krađe, provale i razbojništvo; SRDP – SRDP ukupno

a – Izbjegavanje; b – Anksioznost; c – Spol; d – Vrsta škole

Da bismo odgovorili na treći problem koji ispituje prirodu povezanosti između dimenzija privrženosti, spola, vrste škole i različitih oblika rizičnog i delinkventnog ponašanja izračunali smo Pearsonove koeficijente korelacije u čitavom uzorku sudionika koji pokazuju kako su korištene mjere u statistički značajnim međusobnim korelacijama (*Tablica 5*).

Rezultati pokazuju da je dimenzija izbjegavanja značajno pozitivno povezana s podljestvicom prekršajna i lakša delinkventna ponašanja što znači da oni sudionici koji su skloniji izbjegavanju u prijateljskim odnosima su ujedno i učestaliji u počinjenju takvih prekršaja. Riječ je o niskoj korelaciji. Dimenzija anksioznosti nije značajno povezana ni s jednom varijablom osim s dimenzijom izbjegavanja. Ove dvije dimenzije privrženosti su u međusobno značajnim, ali niskim korelacijama. Spol je značajno negativno nisko povezan s nepoželjnim normativnim ponašanjem, rizičnim spolnim ponašanjem, konzumiranjem i zloupotrebom droga, krađama i dimenzijom izbjegavanja dok je negativna umjerena povezanost dobivena kod počinjenja prekršaja i sveukupne sklonosti sudionika rizičnim i delinkventnim ponašanjima. Također, spol je nisko, ali pozitivno povezan i s dimenzijom anksioznosti. Dakle, muški sudionici daju nešto više procjene od djevojaka za učestalost počinjenja navedenih oblika rizičnih i delinkventnih ponašanja kao i za sklonost iskazivanju izbjegavanja u prijateljskim odnosima dok djevojke daju nešto više procjene za iskazivanje anksioznosti u istima što je utvrđeno i već prikazanim t-testovima. Vrsta škole se pokazala značajno nisko pozitivno povezana s podljestvicama rizična spolna ponašanja (čitav uzorak), konzumiranje i zloupotreba psihoaktivnih tvari kao i sa sveukupnom mjerom sklonosti počinjenja rizičnih i delinkventnih ponašanja pri čemu učenici strukovne Grafičke škole iskazuju veću učestalost ponašanja takve vrste. Vrsta škole je ujedno i negativno nisko povezana s anksioznosti što znači da učenici opće gimnazije procjenjuju svoje prijateljske odnose više anksioznima od učenika Grafičke škole.

Korelacije između ukupnog rezultata i pojedinih podljestvica kao i korelacije među podljestvicama su pozitivne, umjerenih do visokih vrijednosti i značajne. Izuzetak je povezanost između podljestvice rizična spolna ponašanja spolno aktivnih sudionika i nepoželjna normativna ponašanja koja se pokazala neznačajnom (*Tablica 5*).

Kako bismo odgovorili na posljednje istraživačko pitanje o tome koliko se dobro individualne razlike sudionika u različitim oblicima rizičnog i delinkventnog ponašanja kao i sveukupnoj mjeri istih mogu objasniti dvjema dimenzijama privrženosti, vrstom škole koju učenici pohađaju i spolom sudionika odlučili smo se provesti hijerarhijske regresijske analize. U prvom koraku u regresijsku jednadžbu unijeli smo dva prediktora: vrstu škole i spol te smo provjerili koliki je dio varijance kriterija sveukupne sklonosti različitim oblicima rizičnog i

delinkventnog ponašanja objašnjen uz pomoć tih prediktora. U drugom koraku smo uz ta dva dodali još i druga dva prediktora: dimenzije izbjegavanja i anksioznosti i provjerili postoji li značajna promjena u koeficijentu multiple determinacije (delta R^2).

Tablica 6

Rezultati hijerarhijske regresijske analize sveukupne sklonosti rizičnim i delinkventnim ponašanjima s dimenzijama izbjegavanja, anksioznosti, vrstom škole i spolom kao prediktorima

kriterij	prediktori	β	t-test
Sveukupna sklonost rizičnim i delinkventnim ponašanjima	vrsta škole	.100	1.599
	spol	-.347	-5.531***
model 1	$R^2 = .138$; $F = 17.808$ ($p < 0.001$)		
Sveukupna sklonost rizičnim i delinkventnim ponašanjima	vrsta škole	.114	1.776
	spol	-.356	-5.335***
	izbjegavanje	.006	0.088
	anksioznost	.063	0.947
model 2	$R^2 = .142$; $F = 9.11$ ($p < 0.001$)	delta $R^2 = .004$; $F = 0.493$ ($p > 0.05$)	

*** $p < 0.001$

Iz *Tablice 6* možemo vidjeti kako je prvim modelom ukupno objašnjeno 13.8% varijance kriterija, a od navedena dva prediktora jedino se spol pokazao statistički značajnim ($\beta = -.347$; $t = -5.531$; $p < .001$) prediktorom. Dodajući prvom modelu dodatne dvije dimenzije izbjegavanja i anksioznosti postotak objašnjene varijance kriterija nije značajno porastao. Dvije spomenute dimenzije, nakon što se ukloni utjecaj vrste škole i spola, objašnjavaju tek 0.4% varijance sveukupne sklonosti rizičnom i delinkventnom ponašanju. Drugim modelom je objašnjeno 14.2% varijance kriterija ($R^2 = .142$; $F_{4,220} = 9.11$; $p < 0.001$), a jedino se spol pokazao statistički značajnim prediktorom ($\beta = -.356$; $t = -5.335$; $p < .001$).

Tablica 7
Rezultati hijerarhijskih regresijskih analiza za podljestvice Upitnika SRDP

Podljestvice	Varijable	β	R^2
Prekršajna i lakša delinkventna ponašanja			
1. model	spol	-.471***	.233***
	vrsta škole	.065	
2. model	spol	-.438***	.245***
	vrsta škole	.064	
	izbjegavanje	.112	
	anksioznost	-.029	
Nepoželjna normativna ponašanja			
1. model	spol	-.213**	.058**
	vrsta škole	.092	
2. model	spol	-.258***	.082***
	vrsta škole	.088	
	izbjegavanje	-.162*	
	anksioznost	.023	
Rizična spolna ponašanja (spolno aktivni)			
1. model	spol	-.054	.022
	vrsta škole	.133	
2. model	spol	-.018	.057
	vrsta škole	.155	
	izbjegavanje	.174	
	anksioznost	.057	
Rizična spolna ponašanja (cijeli uzorak)			
1. model	spol	-.143*	.040**
	vrsta škole	.125*	
2. model	spol	-.166*	.047*
	vrsta škole	.143*	
	izbjegavanje	-.034	
	anksioznost	.089	
Konzumiranje i zloupotreba psihoaktivnih tvari			
1. model	spol	-.166**	.046**
	vrsta škole	.117	
2. model	spol	-.181**	.049*
	vrsta škole	.129*	
	izbjegavanje	-.022	
	anksioznost	.058	
Nasilje u bliskim vezama			
1. model	spol	-.036	.005
	vrsta škole	.061	
2. model	spol	-.076	.028
	vrsta škole	.093	
	izbjegavanje	-.056	
	anksioznost	.160*	
Teška kaznena djela			
1. model	spol	-.228***	.056**
	vrsta škole	.043	
2. model	spol	-.234***	.065**
	vrsta škole	.063	
	izbjegavanje	.030	
	anksioznost	.085	

***p<0.001; **p<0.01; *p<0.05

Iz *Tablice 7* je vidljivo da varijable privrženosti, spola i vrste škole značajno objašnjavaju individualne razlike među učenicima u pet od ukupno šest korištenih podljestvica upitnika SRDP pri čemu se spol pokazao jedinim konzistentnim prediktorom u modelima pri čemu su muški sudionici skloniji navedenim oblicima rizičnih i delinkventnih ponašanja od djevojaka. Najveći postotak varijance objašnjen je u podljestvici prekršajna i lakša delinkventna ponašanja. Prvim modelom objašnjeno je ukupno 23.3% varijance, a drugim modelom (kada su uz varijable spol i vrsta škola dodane još i dimenzije izbjegavanja i anksioznosti) postotak objašnjene varijance nije značajno porastao (1.2%) i ukupno iznosi 24.5%. U podljestvici nepoželjna normativna ponašanja prvim modelom objašnjeno je ukupno 5.8% varijance, a drugim je postotak objašnjene varijance porastao za značajnih 2.4%, te je ukupno objašnjeno 8.2% varijance. U potonjem modelu se, osim spola, i dimenzija izbjegavanja pokazala značajnim prediktorom i to negativnim što znači da kod onih učenika koji su manje skloni izbjegavanju u prijateljskim odnosima ujedno raste sklonost počinjenju nepoželjnih normativnih ponašanja. Nadalje, gledajući cjelokupan uzorak sudionika, u podljestvici rizična spolna ponašanja prvim modelom objašnjeno je ukupno 4% varijance, a drugim modelom 4.7% što znači da varijable izbjegavanja i anksioznosti zasebno doprinose objašnjenju ukupne varijance s tek 0.7% što nije značajno. U oba modela se i vrsta škole pokazala značajnim pozitivnim prediktorom što znači da su učenici Grafičke škole skloniji ovakvoj vrsti ponašanja od gimnazijskih učenika. U podljestvici zloupotreba i konzumiranje psihoaktivnih tvari prvim modelom objašnjeno je ukupno 4.6% varijance, a dodavanjem dimenzija izbjegavanja i anksioznosti je ono poraslo za neznačajnih 0.3% te sada u drugom modelu postotak objašnjene varijance iznosi 4.9%. Također, u drugom modelu se i vrsta škole pokazala značajnim prediktorom što znači da su učenici Grafičke škole skloniji konzumiranju i zloupotrebi droga. Konačno, prvim modelom je objašnjeno ukupno 5.6% varijance u sklonosti počinjenja teških kaznenih djela, a drugim modelom 6.5% što znači da su dimenzije privrženosti zasebno doprinijele objašnjenju s neznačajnih 0.9%. Također, valja napomenuti kako u podljestvicama rizična spolna ponašanja, uzimajući u obzir samo subuzorak spolno aktivnih sudionika, i nasilja u bliskim vezama ni jedan od modela se nije pokazao značajnim u objašnjenju ukupne varijance rezultata. Međutim, u podljestvici nasilje u bliskim vezama dimenzija anksioznosti se pokazala značajnim prediktorom.

RASPRAVA

Provedeno istraživanje ispitivalo je spolne razlike u privrženosti prijateljima i različitim oblicima rizičnog i delinkventnog ponašanja, te povezanost tih varijabli. Ispitivali smo i doprinos varijabli izbjegavanja, anksioznosti, spola i vrste škole u objašnjenju individualnih razlika u sveukupnoj sklonosti adolescenata rizičnim i delinkventnim ponašanjima kao i u njihovim pojedinačnim oblicima.

Na prigodnom uzorku učenika trećih razreda srednjih škola potvrđene su spolne razlike u privrženosti prijateljima. Dosadašnja istraživanja privrženosti u odrasloj dobi konzistentno pokazuju da muškarci postižu više rezultate na dimenziji izbjegavanja od žena koje pak postižu više rezultate na dimenziji anksioznosti (DiTommaso i sur., 2002). Anksiozno privrženi pojedinci se boje da nisu dovoljno voljeni, misle da drugi ne žele biti onoliko bliski s njima koliko bi to oni htjeli i često se žele potpuno poistovjetiti s drugom osobom. Izbjegavajuće privrženi pojedinci izbjegavaju bliskost, osjećaju nelagodu kada su previše bliski s drugima i ne vjeruju im (Ainsworth i sur., 1978). Spolne razlike u istraživanjima uglavnom su dobivene ispitujući privrženost roditeljima i ljubavnim partnerima, međutim rezultati ovog istraživanja potvrđuju kako se navedene razlike manifestiraju i u prijateljskoj privrženosti što je u skladu s početnim očekivanjem. Naime, dobivene spolne razlike vjerojatno su rezultat ranih iskustava sudionika s primarnim skrbnikom iz čega se kasnije razvijaju unutarnji radni modeli odnosno sklopovi vjerovanja, emocija i očekivanja koji strukturiraju kvalitetu odnosa pojedinca s drugim ljudima, u ovom slučaju s prijateljima. Međutim, možemo nadodati kako i socijalizacijski efekti zacijelo pomažu u održavanju stabilnosti unutarnjih radnih modela budući da se dječake već odmalena potiče na samostalnost i neovisnost, što donekle odgovara izbjegavajućem ponašanju, dok su djevojčice te koje se na indirektan način uči ovisnosti i pridavanju centralne pažnje socijalnim odnosima što pomaže održavanju anksiozne privrženosti (Lacković-Grgin, 2005).

Što se tiče ispitivanja spolnih razlika u različitim oblicima rizičnog i delinkventnog ponašanja dobiveni nalazi su također u skladu s početnom hipotezom. Mladići izvještavaju o većoj učestalosti počinjenja prekršajnih i lakših delinkventnih ponašanja, nepoželjnih normativnih ponašanja, konzumiranja i zloupotrebe psihoaktivnih tvari, krađa i teških kaznenih djela kao i većoj sveukupnoj sklonosti svim oblicima rizičnih i delinkventnih ponašanja. Spolne razlike nisu pronađene u učestalosti počinjenja nasilništva u bliskim vezama. Bliske veze se odnose na veze s ljubavnim partnerom, roditeljima i nastavnicima. Zabrinjavajući je podatak da i Hrvatska u novije vrijeme bilježi svjetski trend porasta nasilja u

takvim odnosima kao i činjenica da su djevojke gotovo podjednako kao mladići postale sklone fizičkom nasilju prema svojim najbližima (Ajduković, Ručević, 2009). S ciljem razvijanja što kvalitetnije prevencije bilo bi zanimljivo ispitati postoje li spolne razlike u ovom obliku delinkventnog ponašanja s obzirom na objekt i vrstu nasilja odnosno provjeriti jesu li djevojke više sklone nasilništvu prema partneru, roditeljima ili nastavniku od mladića i o kojoj vrsti nasilja se radi. Naime, ovom podljestvicom ispitalo se samo fizičko i psihičko nasilje (prijetnje) dok je emocionalno i seksualno nasilje zanemareno. Spolne razlike nisu pronađene ni u sklonosti rizičnim spolnim ponašanjima među onim sudionicima koji su imali svoje prvo spolno iskustvo, što znači da djevojke podjednako kao i muškarci, kada postanu spolno aktivne, stupaju u seksualne odnose bez zaštite, na jednu noć s usputnim partnerom/icom i posljedično imaju bojazan od trudnoće. Međutim, ako gledamo cjelokupan uzorak sudionika onda su mladići ipak ti koji su skloniji spomenutim rizičnim spolnim ponašanjima što je u skladu s još uvijek aktualnim društvenim shvaćanjima (Lacković-Grgin, 2005).

Najveći broj mladića i djevojaka je svoje prvo spolno iskustvo imao u drugom, zatim u prvom razredu srednje škole što odgovara dobi od 15-16 godina. Ovakvi nalazi podudaraju se s istraživanjima provedenim u našoj zemlji prema kojima je prosječna dob stupanja u spolni odnos za mladiće 15.8, a za žene 16.2 godine (Kuzman, 2009). Zabrinjavajući je podatak da su u ovom istraživanju neke djevojke i mladići izvještavali o svom prvom spolnom iskustvu u 7. i 8. razredu osnovne škole, a tri mladića tvrde da su ga imali već u 6. razredu. Ove podatke ipak treba promatrati s određenom sumnjom jer je moguće da su se sudionici, s obzirom na to da je istraživanje provedeno za vrijeme redovne školske nastave u razrednoj klimi, željeli praviti važnima pred svojim prijateljima dajući pritom neistinite odgovore. Drugi nedostatak istraživanja je taj što se u primijenjenom upitniku ne precizira na kakvu vrstu spolnog odnosa se točno misli pa bi bilo dobro da se u budućim istraživanjima sudionike detaljno ispita o prvom vaginalnom, oralnom i analnom spolnom iskustvu.

Treći problem ovog istraživanja odnosio se na ispitivanje povezanosti među varijablama izbjegavanja, anksioznosti, spola i vrste škole s različitim oblicima rizičnih i delinkventnih ponašanja kao i sveukupnoj mjeri istih te njihov doprinos u objašnjavanju individualnih razlika. Dobiveni rezultati su djelomično u skladu s početnim hipotezama. S obzirom na to da su mladići skloniji izbjegavanju u prijateljskim odnosima (DiTomasso i sur., 2002) kao i činjenici da su skloniji počinjenju nasilnih oblika delinkventnog ponašanja (Leadbeater i sur., 1999) očekivalo se da će dimenzija izbjegavanja biti značajno pozitivno povezana s prekršajnim i lakšim delinkventnim ponašanjima, teškim kaznenim djelima kao i

počinjenjem nasilja u bliskim vezama. Ova hipoteza je tek djelomično potvrđena. Naime, oni sudionici koji su skloniji izbjegavanju u prijateljskim odnosima zaista ujedno iskazuju i veću učestalost počinjenja prekršajnih i lakših delinkventnih ponašanja. Međutim, takva povezanost nije dobivena za podljestvice počinjenja teških kaznenih djela i nasilja u bliskim vezama. Takav nalaz nas ne bi trebao iznenaditi za podljestvicu nasilje u bliskim vezama ako uzmemo u obzir već spomenutu činjenicu da u toj podljestvici nisu pronađene ni značajne spolne razlike. Međutim, kod počinjenja teških kaznenih djela spolne razlike su pronađene, a efekt ove razlike je umjerene veličine pa je logičan zaključak da je vjerojatno i velik broj sigurno privrženih pojedinaca sklon počinjenju ovakvih prekršaja. Navedena podljestvica obuhvaća najveći broj čestica koje se odnose na ispitivanje sklonosti krađama za koje u ovom razdoblju adolescencije, a i s obzirom na trenutnu ekonomsku krizu s kojom se mladi svakodnevno suočavaju, možemo smatrati uobičajenim rizikom u koji se upuštaju, posebice mladići.

Nadalje, s obzirom na to da su žene sklonije nenasilnim oblicima delinkvencije i rizičnim ponašanjima (Leadbeater i sur., 1999) kao i većem doživljavanju anksioznosti u prijateljskim odnosima (DiTomasso i sur., 2002) očekivalo se da će ta dimenzija privrženosti biti pozitivno povezana s čestinom počinjenja nepoželjnih normativnih ponašanja i rizičnim spolnim ponašanjima. Međutim, dimenzija anksioznosti ni s jednom varijablom nije značajno povezana osim s dimenzijom izbjegavanja što znači da početna hipoteza nije potvrđena. Moguće objašnjenje je u tome što podljestvica nepoželjna normativna ponašanja, iako spada u rizična ponašanja, obuhvaća one čestice koje ispituju sklonost opijanju, crtanju grafita, neposlušnosti roditeljima i „švercanju“ u prijevoznim sredstvima koje se, sve redom, više odnose na tipično ponašanje mladića što potvrđuju i u istraživanju dobivene spolne razlike. Anksioznost nije značajno povezana s rizičnim spolnim ponašanjima ni u situaciji kada se gleda čitav uzorak niti subuzorak spolno aktivnih sudionika. To se može objasniti činjenicom da u oba slučaja u spomenutoj podljestvici nisu pronađene spolne razlike u korist žena, a anksiozna privrženost se primarno veže uz ženski spol. Naime, u prvom slučaju su pronađene spolne razlike, ali u korist mladića dok u drugom slučaju spolne razlike ni ne postoje. Dvije dimenzije privrženosti su u značajnim, ali i međusobno niskim korelacijama što znači da mali dio učenika istovremeno podjednako iskazuje i anksioznost i izbjegavanje u prijateljskim odnosima. Što se tiče povezanosti spola i drugih navedenih varijabli, dobiveni rezultati potvrđuju već dobivene spolne razlike u privrženosti i različitim oblicima rizičnih i delinkventnih ponašanja. Učenici Grafičke škole su skloniji konzumiranju i zloupotrebi psihoaktivnih tvari, upuštanju u rizične spolne odnose kao i sklonosti ka počinjenju svih

oblika rizičnih i delinkventnih ponašanja. Dobiveni nalazi mogu se protumačiti u okviru sustava vrijednosti koji je kod učenika strukovnih škola više usmjeren na sadašnjost dok je kod gimnazijskih učenika, zbog potrebe za nastavkom obrazovanja, više orijentiran na budućnost što ovi nalazi i potvrđuju. Također, učenici Grafičke škole iskazuju manje anksioznosti od gimnazijskih učenika u prijateljskim odnosima. Moguće da su takvi nalazi dobiveni zbog toga što u subuzorku gimnazijskih učenika većinu čine djevojke.

Hijerarhijskim regresijskim analizama potvrđeno je da je spol jedini konzistentan prediktor u objašnjenju kriterija bilo kod pojedinačnih oblika rizičnih i delinkventnih ponašanja ili u ukupnoj mjeri sklonosti tim oblicima ponašanja. Iako su se u sličnom istraživanju (Ručević, 2009) koje je ispitalo prirodu povezanosti privrženosti roditeljima s rizicima i delinkvencijom u adolescenciji uz spol, i dob i privrženost pokazale značajnim prediktorima u većini podljestvica, u našem istraživanju to nije bio slučaj. U spomenutom istraživanju dob sudionika kretala se u rasponu od 13 do 19 godina dok u ovom istraživanju tu varijablu nije uopće imalo smisla razmatrati jer je raspon dobi bio mali. Nadalje, privrženost se pokazala značajnim prediktorom samo u dvije podljestvice. Dimenzija izbjegavanja je negativan prediktor nepoželjnih normativnih ponašanja dok je dimenzija anksioznosti pozitivan prediktor nasilja u bliskim vezama. Razliku u značajnosti prediktora privrženosti, uspoređujući nalaz o dobivenoj neznačajnosti prediktora privrženosti prijateljima u većini podljestvica Upitnika sa dobivenom značajnosti prediktora privrženosti roditeljima u sličnom istraživanju Ručević (2009), možemo protumačiti kao potvrdu dosadašnjih nalaza prema kojima privrženost roditeljima ima snažniji utjecaj na elemente razvoja identiteta važne za budućnost (Meeus i sur., 2002). Upravo se to ovim istraživanjem i ispitalo jer odluka o upuštanju u navedene oblike rizika i delinkvencije zasigurno ostavlja posljedice u životu pojedinca u budućnosti. Vrsta škole se pokazala značajnim pozitivnim prediktorom rizičnih spolnih ponašanja i zloupotrebe i konzumiranja psihoaktivnih tvari što je u skladu s početnim očekivanjem prema kojem su učenici strukovne škole skloniji takvoj vrsti ponašanja.

U budućim bi se istraživanjima svakako uz mjere privrženosti prijateljima trebale uvrstiti i mjere privrženosti roditeljima, čime bi se dobio uvid u interakciju između obitelji i vršnjaka i razjasnio "zaštitni" učinak privrženosti prijateljima na javljanje rizičnoga i delinkventnoga ponašanja.

Također, kao što je već na početku spomenuto, provedeno istraživanje je bilo anonimno. Međutim, ono je provedeno u razrednoj klimi za vrijeme redovne nastave pri čemu su razredna odijeljenja nerijetko bila prenapučena, a učenici su u upitnicima davali odgovore na socijalno osjetljiva pitanja. Vrlo je vjerojatno stoga da je dio učenika davao socijalno

poželjne odgovore kako bi se prikazao što boljim pred suučenicom s kojim dijeli klupu ili suprotno od toga, neki su možda davali „prenapuhane“ neistinite odgovore kako bi se pravili važnima pred vršnjacima. U budućim istraživanjima svakako bi valjalo veću pozornost posvetiti anonimnosti sudionika na način da svaki učenik sjedi sam u svojoj klupi ili da se između njih postavi zaštitna pregrada kako bi davali što iskrenije odgovore.

ZAKLJUČAK

Osnovni cilj ovog istraživanja odnosio se na ispitivanje povezanosti privrženosti prijateljima s različitim oblicima rizičnih i delinkventnih ponašanja u adolescenata.

Utvrđeno je da se muški i ženski sudionici statistički značajno razlikuju u samoprocjenama kvalitete privrženosti prijateljima pri čemu su mladići skloniji iskazivanju izbjegavanja, a djevojke iskazivanju anksioznosti u prijateljskim odnosima.

Muški i ženski sudionici se statistički značajno razlikuju u većini oblika rizičnog i delinkventnog ponašanja pri čemu mladići izvještavaju o većoj učestalosti počinjenja prekršajnih i lakših delinkventnih ponašanja, normativnih nepoželjnih ponašanja, konzumiranja i zloupotrebe psihoaktivnih tvari, počinjenja teških kaznenih djela te posljedično postižu i veće rezultate na sveukupnoj mjeri sklonosti svim oblicima rizičnih i delinkventnih ponašanja. Također, gledajući cijeli uzorak sudionika mladići su više skloni rizičnim spolnim ponašanjima dok takve razlike nisu pronađene u subuzorku spolno aktivnih sudionika. Spolne razlike nisu pronađene ni u počinjenju nasilja u bliskim vezama.

Izračunavanje korelacija na čitavom uzorku potvrdilo je već dobivene spolne razlike u rizičnim i delinkventnim ponašanjima, ali i dovelo do novih spoznaja. Sudionici koji su skloniji iskazivanju izbjegavanja u prijateljskim odnosima ujedno pokazuju i veću učestalost počinjenja prekršaja. Nadalje, učenici Grafičke škole više se upuštaju u rizična spolna ponašanja, konzumiranje droga i generalno su više skloni svim oblicima rizičnog i delinkventnog ponašanja od gimnazijskih učenika. Potonji iskazuju više anksioznosti u prijateljskim odnosima od učenika Grafičke škole.

Varijable spol, vrsta škole, izbjegavanje i anksioznost značajno objašnjavaju varijancu sveukupne sklonosti adolescenata rizičnim i delinkventnim ponašanjima kao i varijancu pet oblika takvih ponašanja i to redom najviše za prekršajna i lakša delinkventna ponašanja, nepoželjna normativna ponašanja, teška kaznena djela, konzumiranje i zloupotrebu psihoaktivnih tvari te rizična spolna ponašanja. Spol se pokazao jedinim konzistentnim prediktorom navedenih oblika rizičnog i delinkventnog ponašanja kao i sveukupne sklonosti mladih takvim ponašanjima pri čemu su im mladići generalno skloniji od djevojaka. Vrsta škole je značajan prediktor rizičnih spolnih ponašanja te konzumiranja i zloupotrebe psihoaktivnih tvari kojima su skloniji učenici strukovne škole od učenika gimnazije. Dimenzija izbjegavanja je značajan negativan prediktor za kriterij nepoželjna normativna ponašanja, a dimenzija anksioznosti značajan pozitivan prediktor za kriterij nasilja u bliskim

vezama. Navedene varijable nisu značajno objasnile varijance rizičnih spolnih ponašanja u subuzorku spolno aktivnih mladih kao ni varijancu nasilja u bliskim vezama.

LITERATURA

- Ainsworth, M. D. S., Blehar, M. C., Waters, E., Wall, S. (1978). *Patterns of attachment: A psychological study of the Strange Situation*. Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Ajduković, M., Ručević, S., Šincek, D. (2009). Razvoj upitnika samoiskaza rizičnog i delinkventnog ponašanja mladih (SRDP – 2007). *Kriminologija i socijalna integracija*, 17, 1-11.
- Ajduković, M. i Ručević, S. (2009). Nasilje u vezama mladih. *Medicus*, 18 (2), 217-225.
- Ajduković, M. (1988). Samoiskaz i izučavanje delinkventnog i društveno neprihvatljivog ponašanja mladih u nas. *Penološke teme*, 1–2, 15-37.
- Allen, J. P., Land, D. (1999). Attachment in adolescence. U: Cassidy, J., Shaver, P. R., (Ur.), *Handbook of attachment: Theory, research and clinical applications*. (str. 319-335). New York: The Guilford press.
- Anderson S., Fleming W. (1996). Late adolescents' home-leaving strategies: predicting ego identity and college adjustment. *Adolescence*, 21, 453-459.
- Bartholomew, K. (1997). Adult attachment processes: Individual and couple perspectives. *British Journal of Medical Psychology*, 70, 249-263.
- Bartholomew, K. i Horowitz, L. M. (1991). Attachment styles among young adults: a test of four-category model. *Journal of Personality and Social Psychology*, 61, 226-244.
- Bartholomew, K. (1990). Avoidance of intimacy: An attachment perspective. *Journal of Social and Personal Relationships*, 7, 147-178.
- Bouillet, D., Uzelac, S. i Kapac, V. (2005). Iskaz razrednika o nasilničkom ponašanju u hrvatskim školama. *Napredak*, 146 (2), 170-183.
- Bowlby, J. (1969). *Attachment and loss*. 1, Attachment. New York: Basic Books.
- Brennan, K. A., Clark, C. L., Shaver, P. R. (1998). Self-report measures of adult romantic attachment. An integrative overview. U: Simpson, J.A., Rholes, W.A. (Ur.), *Attachment Theory and Close Relationships*. New York: Guilford.
- Brennan, K. A., Shaver, P. R., Tobey, A. E. (1991). Attachment styles, gender and parental problem drinking. *Journal of Social and Personal Relationships*, 8, 451-466.
- Cassidy, J. (1999). The nature of the child's ties. U: Cassidy, J., Shaver, P. R., (Ur.), *Handbook of attachment: Theory, research and clinical applications* (str. 3-20). New York: The Guilford press.
- Cohen, J. (1988). *Statistical power analysis for the behavioral science*. Hillsdale: Lawrence Erlbaum Associates.
- Collins, N. L., Read, S. J. (1990). Adult attachment, working models and relationship quality in dating couples. *Journal of Personality and Social Psychology*, 58, 644-663.
- Crowell, A. J., Fraley, C. R., Shaver, R. F. (1999). Measurement of individual differences in adolescent and adult attachment. U: Cassidy, J. i Shaver, P.R. (Ur.), *Handbook of attachment: Theory, research, and clinical applications* (str. 434-465). New York: The Guilford Press.

- DiTommaso, E., Brannen-McNulty, C., Ross, L. (2002). Attachment styles, social skills and loneliness in young adults. *Personality and Individual Differences*, 35, 303-312.
- Elgar, F.J., Knight, J., Worrall, G.J., Sherman, G. (2003). Attachment characteristics and behavioural problems in rural and urban juvenile delinquents. *Child psychiatry and human development*, 34(1), 35-48.
- Feeney, J.A. (1998). Adult attachment and relationship-centered anxiety: Responses to physical and emotional distancing. U: Simpson, J.A. i Rholes, W.S. (Ur.), *Attachment theory and close relationships* (str.189-218). New York: The Guilford Press.
- Fraley, R.C., Waller, N.G. (1998). Adult attachment patterns: A test of the typological model. U: Simpson, J.A. i Rholes, W.S. (Ur.), *Attachment theory and close relationships* (str. 77-114). New York: Guilford.
- France, A. (2000). Towards a sociological understanding of youth and their risk taking. *Journal of Youth Studies*, 3, 317-331.
- Hazan, C. i Shaver, P.R. (1994). Attachment as an organizational framework for research on close relationship. *Psychological Inquiry*, 5(1), 1-22.
- Hazan, C., i Shaver, P.R. (1987). Romantic love conceptualized as an attachment process. *Journal of Personality and Social Psychology*, 52, 511-524.
- Hirschi, T. (1969). *Causes of Delinquency*. Berkeley: University of California Press.
- Hiršl-Hećej, V. i Štulhofer, A. (2001). Adolescents and Sexual Risk. *Collegium Antropologicum* 25, 195-212.
- Kamenov, Ž. i Jelić, M. (2003). Validacija instrumenta za mjerenje privrženosti u različitim vrstama bliskih odnosa: Modifikacija Brennanovog inventara iskustva u bliskim vezama. *Suvremena psihologija*, 6(1), 73-91.
- Kloep, M., Güney, N. Çök, F. i Simsek, Ö. F. (2009). Motives for risk taking in adolescence: A cross – cultural study. *Journal od Adolescence* 32, 135-151.
- Kuzman, M. (2009). Adolescencija, adolescenti i zaštita zdravlja. *Medicus* 18(2), 155-172.
- Lacković – Grgin, K. (2005). *Psihologija adolescencije*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Laible, D. J., Carlo, G., Raffaelli, M. (2000). The differential relations of parent and peer attachment to adolescent adjustment. *Journal of Youth and Adolescence*, 29, 45-59.
- Leadbeater, B. J., Kuperminc, G. P., Blatt, S. J. i Hertzog, C. (1999.), A multivariate model of gender differences in adolescents' internalizing and externalizing problems. *Developmental Psychology*, 35 (5), 1268-1282.
- Ljubotina, D. i Galić, J. (2002). Obiteljski odnosi i konzumacija droga na populaciji adolescenata grada Zagreba. *Ljetopis socijalnog rada*, 9(2), 207 -232.
- Margolese, S., Markiewicz, D., Doyle, A. (2005). Attachment to parents, best friend, and romantic partner: predicting different pathways to depression in adolescence. *Journal of Youth and Adolescence*, 34(6), 637-650.

- Meeus, W., Oosterwegel, A., Vollebergh, W. (2002). Parental and peer attachment in identity development in adolescence. *Journal of Adolescence*, 25, 93-106.
- Moffitt, T. E. (2006). Life-course persistent versus adolescence - limited antisocial behavior. U: Cicchetti, D. i Cohen, D.J. (Ur.), *Developmental Psychopathology*, 3: *Risk, disorder, and adaptation* (str. 570-598). New York: Wiley.
- Morsünbül, Ü (2009). Attachment and risk taking: Are they interrelated?. *International Journal of Social Sciences* 4(4), 233-237.
- Nelis, S.M., Rae, G. (2009). Brief report: Peer attachment in adolescences. *Jorunal of Adolescence* 32, 443-447.
- Pace, U., Zappulla, C. (2011). Problem behaviors in adolescence: The opposite role played by insecure attachment and commitment strength. *Journal of child and family studies*, 20, 854 - 862.
- Petz, B. (1997). Osnovne statističke metode za nematematičare. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Preeti, S., Pratap, S. (2007). Attachment and personality disorders. *Journal of Indian association of child and adolescent mental health*, 3(4), 105-112.
- Quintana, S. i Lapsley, D. (1987). Adolescent attachment and ego identity: a structural equations approach to the continuity of adaptation. *Journal of Adolescent Research*, 2, 393-409.
- Rosenthal, N.L., Kobak, R. (2010). Assessing adolescent's attachment hierarchies: Difference across developmental periods and associations with individual adaption. *Journal of Research on Adolescence* 20(3), 678-706.
- Ručević, S. (2009). Povezanost privrženosti roditeljima s rizičnim i delinkventnim ponašanjem kod adolescenata. *Društvena istraživanja* 20 (1), 167 -187.
- Ručević, S. (2008). Metodološki postupci i izazovi primjene samoiskaza i longitudinalnih nacrtu u istraživanjima razvoja delinkventnog ponašanja. *Ljetopis socijalnog rada*, 15(3), 421- 443.
- Sakoman, S., Raboteg-Šarić, Z., Kuzman, M. (2002). Raširenost zlouporabe sredstava ovisnosti među hrvatskim srednjoškolcima. *Društvena istraživanja* 11, 2-3 (58-59), 311-334.
- Sharland, E. (2006): Young people, risk taking and risk making: Some thoughts for social work. *British Journal of Social Work*, 36, 247-265.
- Šakić, V., Franc, R. i Mlačić, B. (2002.), Samoiskazana sklonost adolescenata antisocijalnim devijacijama. *Društvena istraživanja*, 11 (2-3), 265- 289.
- Weimer, B.L., Kerns, K.A. i Oldenburg, C.M. (2004). Adolescents' interaction with a best friend: Association with attachment style. *Journal of Experimental Child Psychology*, 88, 102 -120.